

***One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923-2023).
Historical and Theoretical Reflections,***
eds. Binnur Özkeçeci-Taner, Sinem Akgül Açıkmeşe,
Palgrave Macmillan, Cham 2023, ss. 254
(Oskar Kotlarczyk)

Tematyka polityki zagranicznej Turcji jest w Polsce często poruszana. Z ważniejszych placówek badawczych warto wymienić Ośrodek Studiów Wschodnich czy Instytut Badań nad Turcją¹. Do uznanych autorów zaliczyć można Jakuba Wódkę czy Karola Wasilewskiego². Ze względu na szeroki obszar badawczy oraz dynamiczny charakter stosunków międzynarodowych, na polskim rynku publikacja *One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923-2023). Historical and Theoretical Reflections* jest mało znana. Celem recenzji, będzie przedstawienie i rozbudowa treści monografii, co wpłynie pozytywnie na dyskurs analityczny tureckiej polityki zagranicznej w Polsce.

Monografia pt. *One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923-2023). Historical and Theoretical Reflections*, pod redakcją Binnur Özkeçeci-Taner i Sinem Akgül Açıkmeşe. W monografii zbiorowej zaprezentowano analizy ostatniego stulecia ważnych zmian w polityce zagranicznej Republiki Turcji. Dzieło nie skupia się tylko na aspektach historycznych, łączy w sobie także elementy współczesnej polityki i dyplomacji. Autorzy tekstów posłużyli się różnorodną bazą teoretyczną w wywodach. Mnogość przejawiających się teorii z dziedziny stosunków międzynarodowych poszerza perspektywę analizy zagadnienia.

Rozdział *Historical and Theoretical Aspects of Turkey's Foreign Policy*, przedstawia pokrótce ewolucję tureckiej myśli politycznej przez ostatnie 100 lat. Należy pamiętać, że 2023 r. był niezwykłym okresem dla Turcji. Wtedy bowiem świętowano stulecie utworzenia Republiki Turcji³. Pokazanie rozwoju polityki państwa przez 100 lat pomoże czytelnikowi zrozumieć kontekst historyczny w jakim

¹ Ośrodek Studiów Wschodnich, <https://www.osw.waw.pl/pl> (14 VI 2024); Instytut Badań nad Turcją, <https://instytutbadannadturcja.com> (14 VI 2024).

² Zobacz także: J. Wódka, *Polityka zagraniczna średniej potęgi. Turcja jako studium przypadku*, Warszawa 2019; K. Wasilewski, *Sen o potędze. Neoosmanizm w polityce zagranicznej Republiki Turcji*, Warszawa 2023.

³ Lisan, <https://www.lisan.eu/100-lat-republiki-turcji/> (14 VI 2024).

Turcja znajduje się obecnie⁴. Poszczególne rozdziały pracy będą skupiały się na konkretnych regionach aktywności tureckiej polityki zagranicznej.

Rozdział *Turkey's Transatlantic Connections: The United States and the North Interplay of Democratic Lapse and External Differentiated Integration*, dotyczą kwestii zachodniego kierunku polityki zagranicznej Turcji. Relacje z USA, NATO oraz Unią Europejską odgrywają ważną rolę w tureckich stosunkach międzynarodowych. Autorzy tekstów wskazują na drugą połowę lat 40. XX w. jako moment zbliżenia się Turcji do bloku państw Zachodu (s. 4). Przyjęcie planu Marshalla w 1947 r. oraz przystąpienie do NATO, wraz z Grecją, w 1952 r., pozycjonowało Turcję po stronie USA. Mimo przynależenia do tego samego sojuszu, politycy tureccy realizując własną wizję, stawali w sporze z interesami amerykańskimi. Przykładem tego może być eskalacja kryzysu cypryjskiego. Choć zostanie on omówiony w poniższych rozdziałach, to warto wspomnieć, że jego skutkiem było embargo USA na Turcję (s. 41). W momencie dojścia Partii Sprawiedliwości i Rozwoju do władzy, w 2002 r., polityka wobec NATO zmieniła się. Republika Turcji pod rządami Recepta Tayyipa Erdoğan, kreuje się na wzrastającą potęgę światową, przez co zmierza do prowadzenia autonomicznej polityki.

Evren Çelik-Wiltse, autor rozdziału, zwraca na to uwagę i wymienia potencjalne punkty sporne, jak i spójne w relacjach z NATO i USA (s. 38-46). Jako element zbliżający wskazano poświęcenie Turcji w operacjach północnoatlantycznych w Iraku, na Bałkanach i w Afganistanie, które miały miejsce na przełomie tysiącleci. Należy pamiętać, że polityka Partii Sprawiedliwości i Rozwoju dokonuje ingerencji, wbrew interesom Paktu. Poprzednicy Erdoğan widzieli w tych okolicznościach szansę wzrostu rangi państwa w globalnym systemie. Różnice te ilustrują proces ewolucji tureckich polityków.

Jako punkty sporne z NATO i USA Çelik-Wiltse wskazał kryzys opiumowy, Cypr, relacje z mniejszościami oraz politykę bliskowschodnią. W tych sytuacjach Turcja stała w sporze z USA. Kwestie związane z opium sięgają czasów osmańskich. Był to powszechny narkotyk na terenie Imperium Osmańskiego. Problem zaistniał, gdy w latach 70. XX w., Amerykanie zażądali od Turcji delegalizacji używki. W USA bowiem toczyła się wtedy wojna z narkotykami, będąca pokłosiem wojny w Wietnamie. Z perspektywy amerykańskiej to było istotne, gdyż na terenie państwa tureckiego istnieje baza sił Paktu Północnoatlantyckiego (s. 38-46)⁵. Premier Ecevit zakwestionował decyzję amerykańską, wskazując na kluczową rolę opium w produkcji leczniczej morfiny. Konflikt zakończył się kompromisem, w którym Turcy ograniczyli produkcję. Z premierem Ecevitem także związana jest druga wymieniona przez autora sporna kwestia Cypru. Tematyka ta zostanie dokładniej omówiona w kolejnych rozdziałach. Kolejnym problemem

⁴ Zobacz także: D. Kołodziejczak, *Historia Państw Świata w XX wieku. Turcja*, Warszawa 2000; M. Bazin, S. de Tapia, *Turcja. Geografia wschodzącej potęgi*, Warszawa 2014.

⁵ Incirlik Air Base, <https://www.incirlik.af.mil> (17 VI 2024).

jest traktowanie mniejszości etnicznych w Turcji. Zwraca się uwagę przede wszystkim na Kurdów⁶. Çelik-Wiltse wskazuje na protest Kurdów przed turecką ambasadą w USA w 2017 r. jako przejaw eskalacji konfliktu pomiędzy grupami. Inną prześladowaną grupą – zdaniem autora – są członkowie Ruchu Gülena. Po nieudanym zamachu z 2016 r. Erdoğan obwiniał za to Gülena. Odpowiedzialny był on za prowadzenie organizacji religijnej *Hizmet* (tur. Wspólnota), promującej islam i Turcję w wielu krajach świata⁷. Jako, że Gülen ukrywa się w USA, wpływa to negatywnie na relacje pomiędzy partnerami. Warto także wspomnieć o nietypowym zachowaniu Turcji w trakcie konfliktu z Ukrainą, świadczącej o prowadzeniu polityki balansowania. Podczas rosyjsko-ukraińskiej wojny Turcja pokazała chęć realizacji swoich interesów w trakcie akcesji Szwecji i Finlandii do Paktu Północnoatlantyckiego. Turcja pod pretekstem nadmiernej działalności organizacji kurdyjskich blokowała przystąpienie państw do organizacji⁸.

W rozdziale zatytułowanym *An Impasse in Turkey's Relations with the European Union: The Interplay of Democratic Lapse and External Differentiated Integration*, poruszono problematykę stosunków Turcji z Unią Europejską. Dołączenie do wspólnoty gospodarczej, zagwarantowałoby korzyści materialne. Meltem Müftüler-Baç, autor rozdziału, wskazuje na rok 1963 jako datę pierwszej próby dołączenia do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej (s. 55-70). Pomimo początkowo dobrej współpracy, relacje uległy pogorszeniu w latach 70. XX w., za sprawą kryzysu cypryjskiego oraz pogarszającej sytuacji Kurdów. Do ocieplenia stosunków doszło na przełomie tysiącleci. W 1995 r. Turcję objęto unią celną, a cztery lata później przyznano oficjalny status kandydata. Akcesja do Wspólnoty obarczona jest koniecznością zmian wewnętrznych. Przyjęcie *acquis communautaire* związane jest z podporządkowaniem się ideałom europejskim⁹. Pogorszenie się relacji na linii Ankara-Bruksela spowodowały problemy w Turcji i UE. Przede wszystkim, w skład UE został przyjęty Cypr w 2004 r., który od tego czasu blokuje akcesję turecką. Co więcej, na skutek wzrostu polityki euroseptycznej, wewnętrzna chęć rozszerzenia UE zmniejszyła się (s. 55-70). Warto wskazać, że umocnienie się partii sprzecznych z głównym nurtem europejskich polityków, postępujące, co ilustrują wybory do Parlamentu Europejskiego z 2024 r. Ugrupowania prawicowe odniosły dobre wyniki w Polsce, Francji, Belgii, Niemczech, Włoszech czy Austrii¹⁰. UE opóźniała akcesję Turcji także pod pretekstem niezbalansowanego

⁶ Zobacz także: W.J. Dziak, M. Rudź, *Niepodległy Kurdystan. Wyzwania dla stabilizacji regionu i świata*, Warszawa 2019, s. 33-58.

⁷ K. Wasilewski, *op.cit.*, s. 180-260.

⁸ A. Michalski, J. Tarociński, *Turcja-Szwecja: kolejna odłona napięć w sprawie ratyfikacji członkostwa w NATO* [26 I 2023], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-01-26/turcja-szwecja-kolejna-odslona-napiec-w-sprawie-ratyfikacji> (15 VI 2024).

⁹ Komisja Europejska, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/glossary/acquis_en (15 VI 2024).

¹⁰ Europa.eu, <https://results.elections.europa.eu/en/> (15 VI 2024).

trójpodziału władzy. Warto zwrócić uwagę na takie wydarzenia jak protest w parku Gezi z 2013 r. oraz konsekwencje nieudanego puczu z 2016 r. (s. 55-70). Mimo to UE i Turcja podpisały porozumienie dotyczące ograniczenia przepływu nielegalnych migrantów, której celem było dofinansowanie państwa tureckiego, w celu zatrzymania migrantów, przed dojsciem do Unii Europejskiej¹¹. Mimo wszystko, Müftüler-Baç wskazuje, że w obecnie pojednanie turecko-europejskie jest mało prawdopodobne. Różnice wynikające z różniących się polityk oddalają od siebie partnerów. Dziś akcesja Turcji do struktur unijnych jest kwestią odległą (s. 55-70).

Rozdział *One Hundred Years of Turkish-Russian Relations: From Balancing Act to Flexible Alignment* autorstwa Evren Balta i Habibe Özdağ, skupia się na stosunkach turecko-rosyjskich. Relacje z Kremlu obecnie odgrywają ważną rolę w polityce tureckiej. Na przestrzeni wieków postawa wobec Rosji ewoluowała. Sprzymierzenie się z NATO podyktowane było przez obawy przed rewizjonizmem ZSRR¹². Gdy ład zimnowojenny uległ rozpadowi Turcja zmieniła postrzeganie Rosji. Autorzy wskazują na ważny moment w relacjach bilateralnych państw, jakim była Wspólna Deklaracja Antyterrorystyczna z 1999 r. (s. 77-97). Zakłada ona współpracę w zwalczaniu separatystów kurdyjskich i czeczeńskich. Zdaniem stron, ugrupowania takie jak Partia Pracujących Kurdystanu, są organizacjami terrorystycznymi. Pomimo tego układu interesy tureckie kolidowały z rosyjskimi, np. w regionie Kaukazu Południowego i Azji Centralnej. Co więcej, w 2015 r. doszło do zestrzelenia rosyjskiego myśliwca przez tureckie wojsko¹³. Relacje turecko-rosyjskie ponownie uległy poprawie, gdy Władimir Putin wsparł Erdoğan po puczu z 2016 r. (s. 90). Na zbliżenie pomiędzy państwami miała wpływ postawa Zachodu. Politycy tureccy poczuli się zawiedzeni kooperacją z Zachodem. Polityka współpracy z Rosją doprowadziła do uzależnienia się od rosyjskich surowców energetycznych¹⁴. Ponadto, w 2017 r. Turcja zakupiła od Rosjan system obrony przeciwpowietrznej S-400. Wydarzenie to wpłynęło negatywnie na relacje z USA¹⁵. Finalnie autor wskazuje na wpływ wojny rosyjsko-ukraińskiej na turecko-rosyjskie stosunki. Z jednej strony władze w Ankarze wspierają walczącą Ukrainę, dostarczając drony *Bayraktar*, które okazały się być

¹¹ Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-migration-policy/eastern-mediterranean-route/> (15 VI 2024).

¹² D. Kołodziejczak, *op.cit.*, s. 77-97.

¹³ W. Rodkiewicz, *Konfrontacja rosyjsko-turecka wokół Syrii* [2 XII 2015], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-12-02/konfrontacja-rosyjsko-turecka-wokol-syrii> (15 VI 2024).

¹⁴ A. Łoskot Strachota, A. Michalski, *Turkey's dream of a hub. Ankara's wartime gas policy* [10 III 2023], <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2023-03-10/turkeys-dream-a-hub-ankaras-wartime-gas-policy> (15 VI 2024).

¹⁵ K. Strachota, A. Wilk, *S-400 dla Turcji. Eskalacja kryzysu w stosunkach turecko-amerykańskich* [12 VI 2019], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2019-06-12/s-400-dla-turcji-eskalacja-kryzysu-w-stosunkach-turecko> (15 VI 2024).

nieocenione w początkowej fazie wojny¹⁶. Z drugiej strony, Turcy współpracowali z Rosjanami, prowadząc wspólne operacje wojskowe w Syrii. Republika Turcji także wstrzymała się od głosowania w Radzie Europy nad wydaleniem Federacji Rosyjskiej z organizacji. Świadczy to to polityce balansowania ze strony Turcji.

Rozdział *Domestic Sources of AKP's Foreign Policy Toward the MENA Region: Ideology and Pragmatism, One Hundred Years of Turkish Foreign Policy in Eastern Mediterranean (1923-2023): A Neoclassical Realist Analysis of Turkey as a Middle Power, Two Hallmarks of „New” Turkey's Foreign Policy: Humanitarianism and Africa*, tyczą się zbliżonej tematyki oraz dobrze się uzupełniają.

Turecka polityka bliskowschodnia przez wiele lat była marginalizowana. Turcja zintensyfikowała swoje działania na Bliskim Wschodzie w momencie objęcia władzy Partii Sprawiedliwości i Rozwoju. Autorzy wskazują na inspirację ideami Ahmeta Davutoğlu w kreacji polityki zagranicznej po 2002 r. (s. 104-117). Koncepcja zakładała wzmocnienie nacisku w stosunkach zagranicznych na więzi wynikające ze wspólnoty islamskiej i dziedzictwa Imperium Osmańskiego. Początkowo pozytywne stosunki, pogorszyły się po wydarzeniach Arabskiej Wiosny w 2011 r. Turcja zaangażowała się w przemiany na Bliskim Wschodzie. Widoczne to było podczas udzielania wsparcia islamistycznemu prezydentowi Egiptu, Muhammedowi Morsiemu. Gdy dwa lata później Morsi został obalony przez Abdela Fataha al-Sisiego, stosunki z Turcją uległy ochłodzeniu. Meliha Benli Altunisi, autorka rozdziału, wskazuje także na pogorszenie się relacji z Arabią Saudyjską oraz Zjednoczonymi Emiratami Arabskimi. Wynika to ze sprzeczności interesów oraz wizji regionu Bliskiego Wschodu. Turcja wspiera ruchy religijne, których postulaty kolidują z polityką monarchii arabskich (s. 104-117).

Pogorszeniu uległy także relacje z Izraelem. Początkowo władze Partii Sprawiedliwości i Rozwoju prowadziły politykę przyjazną wobec Państwa Żydowskiego. W 2007 r. prezydent Szymon Peres jako pierwszy izraelski polityk przemawiał w tureckim medżlisie (s. 104-107). Autorka wskazuje na dwa wydarzenia, które zmieniły oblicze stosunków Turcji z Izraelem. Przede wszystkim incydent na szycie w Davos, na którym doszło do konfrontacji słownej pomiędzy liderami państw. Po drugie, wspomina się o operacji przejęcia okrętu *Mavi Marmara*, niosącego pomoc humanitarną dla Gazy, zaatakowanego przez izraelskie siły zbrojne. W obliczu trwającej operacji izraelskich wojsk w Gazie, zapoczątkowanej w październiku 2023 r., Turcja zintensyfikowała swoje wsparcie dla sprawy palestyńskiej oraz zerwała relacje handlowe z Państwem Żydowskim¹⁷.

¹⁶ J. Płaza, *Bayraktary podbijają ukraińskie niebo. Z czego wynika sukces tureckiej branży dronów?* [28 III 2022], <https://klubjagiellonski.pl/2022/03/28/bayraktary-podbijaja-ukrainskie-niebo-skad-wynika-sukces-tureckiej-branzy-dronow/> (15 VI 2024).

¹⁷ A. Michalski, M. Matusiak, *Turcja zrywa relacje handlowe z Izraelem* [7 V 2024], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-05-07/turcja-zrywa-relacje-handlowe-z-izraelem> (15 VI 2024).

Korzystając z chaosu wynikającego z powstań Arabskiej Wiosny, Turcja dostrzegła szansę na poprawę swojego bezpieczeństwa. Chodzi o ograniczenie kurdyjskiego separatyzmu poza granicami państwa oraz o zaangażowanie w konflikt libijski. Recep Tayyip Erdoğan po puczu z 2016 r. sprzymierzył się z siłami nacjonalistycznymi. Oznaczało to, że jego polityka wobec mniejszości kurdyjskiej zaostry się. W celu ograniczenia rozprzestrzeniania się kurdyjskich separatystów Turcja podjęła się licznych interwencji zbrojnych w Syrii i Iraku (s. 104-117).

Kwestie interwencji w libijską wojnę domową zostały przeanalizowane w rozdziale *One Hundred Years of Turkish Foreign Policy in Eastern Mediterranean (1923-2023): A Neoclassical Realist Analysis of Turkey as a Middle Power* autorstwa Bezen Balamir Coskun. Poza zaangażowaniem się w Libii autor wskazuje na spór morski z Grecją oraz konflikt cypryjski jako wyzwania Turcji na tym obszarze (s. 166-186). W kontekście interwencji w wewnętrzny spór libijski ważna jest koncepcja *Mavi vatan* (tur. Błękitna ojczyzna) z 2019 r. Zakłada ona zwiększenie możliwości oddziaływania Turcji na morzach. Zdaniem władz w Ankarze, ta nieekspansjonistyczna strategia umożliwi sprawiedliwe zarządzanie dobrami morskimi. Przede wszystkim jednak potencjał tureckiej potęgi na Morzu Śródziemnym wzrośnie. Tureccy politycy podjęli już w tym celu ważne kroki. Dzięki zwiększeniu nakładów na zbrojenia, udało się skonstruować pierwszy lotniskowiec produkcji tureckiej. Wyposażony on jest w bezzałogowe drony typu *Bayraktar*¹⁸. Okręt TCG Anadolulu odgrywa ważną rolę w kreacji twardej siły Turcji we wschodniej części Morza Śródziemnego.

Sytuacja w Libii zmieniła się w 2011 r. Na skutek destabilizacji po śmierci Kaddafiego państwo pogrążyło się w chaosie. Wyłoniły się dwie siły, Libijska Armia Narodowa, dowodzona przez generała Chalifę Haftara oraz Rząd Zgody Narodowej Fajiza as-Sarradza¹⁹. Turcja wsparła Rząd Zgody Narodowej, a jej regionalni rywale, jak Zjednoczone Emiraty Arabskie czy Arabia Sudyjska, Libijską Armię Narodową. Celem tego zabiegu było podpisanie korzystnego porozumienia w sprawie eksploatacji złóż Morza Śródziemnego. Co więcej, jest to działanie skierowane przeciwko kształtującemu się sojuszowi Grecji, Cypru i Izraela. Konflikt cypryjski stanowi wyzwanie dla tureckich polityków. Problem zaczął się w 1974 r., kiedy to Turcja wkroczyła militarnie na wyspę. Celem było zabezpieczenie interesów tureckiej populacji przed greckim nacjonalizmem, dążącym do zjednoczenia z Helladą. Doprowadziło to do pogorszenia relacji z USA oraz Grecją. Stany Zjednoczone postanowiły nawet nałożyć na Turcję embargo

¹⁸ B. Brimelow, *Bayraktary idą w morze. Choć plan był inny, Turcja uzbroiła swój lotniskowiec tylko w drony. Co poszło nie tak?* [30 IV 2023], <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/anadolu-pierwszy-turecki-lotniskowiec-bedzie-uzbrojony-tylko-w-drony-dlaczego/phf5m4p> (16 VI 2024).

¹⁹ K. Wasilewski, *Turcja wobec Libii* [30 I 2020], https://pism.pl/publikacje/Turcja_wobec_Libii_ (16 VI 2024).

(s. 166-186). Partia Sprawiedliwości i Rozwoju na początku XXI w. prowadziła politykę normalizacji z Cyprzem. Jednakże już w 2004 r. stosunki pogorszyły się. Turcja poczuła się niesprawiedliwie potraktowana, gdy przyjęto Cypr do Unii Europejskiej. Sytuacja eskalowała, gdy władze greckie, izraelskie i cypryjskie, podpisały wspólną umowę na wydobycie złóż w basenie Morza Śródziemnego. Tureccy decydenci uznali to za atak na interes ich państwa. Relacje z Cyprzem przekładają się na stosunki z Grecją. Wysyłanie wrogich komunikatów przez obie strony tworzy atmosferę konfliktu. Turcja postanowiła eskalować spór z Grekami, gdy wypełniając koncepcję *Mavi vatan* naruszała terytorium obcego państwa²⁰. Omówione w tym rozdziale sytuacje wskazują na dążenie do maksymalizacji zysków przez Republikę Turcji, pomimo eskalacji istniejących sporów. Precyzyjnie określił to badacz stosunków międzynarodowych, Karol Wasilewski: „(...) Turcja przeszła w polityce zagranicznej od realizacji zasady ‘zero problemów z sąsiadami’ do zasady ‘zero sąsiadów bez problemów’²¹”.

Działania te w wyraźny sposób kontrastują z tureckimi akcjami w Afryce, na co wskazuje Aslı Ilgıt w rozdziale *Two Hallmarks of „New” Turkey’s Foreign Policy: Humanitarianism and Africa*. Początkowo elity polityczne Turcji nie przywiązywały wagi do relacji z partnerami afrykańskimi. Sytuacja zmieniła się po 2002 r. Władze Partii Sprawiedliwości i Rozwoju kierują się wizją Ahmeta Davutoğlu w kreacji swojej dyplomacji humanitarnej (s. 211-254). Warto wspomnieć, że Turcja w 2005 r. stała się państwem obserwatorem w Unii Afrykańskiej. Na dodatek Republika Turcji zwiększyła swoją liczbę ambasad w państwach afrykańskich, z 12 do 44, przez ostatnie 20 lat, a Tureckie Linie Lotnicze kursują do 60 krajów w Afryce. Recep Tayyip Erdoğan odbył aż 30 wizyt zagranicznych w państwach afrykańskich, co wpływa pozytywnie na kreację jego wizerunku w tym regionie. Co więcej, Turcja posiada swoje bazy wojskowe w Somalii. W państwach afrykańskich aktywnie działa Turecki Czerwony Półksiężyc, a studenci z Afryki korzystają z tureckich programów stypendialnych. Działania te kreują pozytywny wizerunek Turcji w Afryce. Mają one na celu zacieśnianie więzi z aktorami *Globalnego Południa*. Wpływa to korzystnie na postrzeganie państwa na arenie międzynarodowej oraz tworzy międzykontynentalne sieci współpracy.

Rozdział *Turkey’s Foreign Policy in the Western Balkans: A Neoclassical Realist Analysis of Motivations and Interests*, autorstwa Oya Dursun-Özkanca, skupia się na tureckiej polityce zagranicznej na Bałkanach Zachodnich. Utrzymany jest on w duchu realizmu neoklasycznego. Postawy Turcji w tym regionie, analizowane są w kategoriach *Realpolitik*. Autorka podkreśla, że sposób podejmowania interakcji przez Republikę Turcji jest nieskorelowany z polityką NATO i Unii

²⁰ TVN 24, *Turcja spiera się z Grecją o wyspy na Morzu Egejskim. „Jeśli nie ustąpi, rozpoczniemy debatę na temat ich suwerenności”* [26 V 2022], <https://tvn24.pl/swiat/turcja-grecja-morze-egejskie-spor-o-wyspy-st5726971> (16 VI 2024).

²¹ K. Wasilewski, *op.cit.*, s. 304-305.

Europejskiej (s. 146-166). Prowadzenie autonomicznych działań pozwala władzom w Ankarze maksymalizować korzyści, w celu umocnienia swojej pozycji w regionie²². Turcja podporządkowała swoją politykę na Bałkanach Zachodnich wizji Ahmeta Davutoğlu. Uznał on, że historyczne więzy, wynikające z dziedzictwa Imperium Osmańskiego, stworzą pozytywne warunki do zacieśniania relacji. Ekspansja w regionie oparta jest przede wszystkim o sprawy gospodarcze. Władze tureckie zainwestowały duże kwoty w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Serbii, Kosowie, Macedonii Północnej czy Albanii. Co więcej, działalność instytucji kulturalnych, jak np. Instytutu Yunusa Emre, rozpowszechnia znajomość języka i kultury tureckiej, w społeczeństwie bałkańskim. Erdoğan zniósł obowiązek wizowy dla wszystkich państw Bałkanów Zachodnich, nie będących członkami UE. Autorka podkreśla, że tureckie zaangażowanie w tym regionie ma charakter pokojowy. Należy zaznaczyć, że Chorwacja, Albania i Macedonia Północna są członkami NATO. W okresie minionych kryzysów na linii Turcja-NATO, relacje z niektórymi państwami Bałkanów Zachodnich uległy pogorszeniu. Innym ważnym elementem tureckiej ingerencji w regionie jest realizacja projektów infrastrukturalnych. Turcy zyskują na Bałkanach liczne przetargi budowlane. Przykładem tego może być hydroelektrownia w Albanii, zbudowana przez przedsiębiorstwo tureckie Likmak Holding (s. 146-166). Islam odgrywa ważną rolę w tureckiej polityce bałkańskiej. Promuje się umiarkowany islam jako próbę złagodzenia radykalizmów w regionie. W tym celu powstały liczne placówki edukacyjne. Ich celem, poza edukacją, jest nadzór nad zabytkami dziedzictwa osmańskiego. Działania Turcji na Bałkanach Zachodnich mają na celu budowę sieci współpracy opartą o przyjazną kooperację gospodarczą. Wykorzystanie elementów takich jak islam czy wspólna historia poprawia wizerunek Turcji. Dzięki temu Bałkany Zachodnie stanowią dziś ważny kierunek polityki zagranicznej Republiki Turcji.

Region Kaukazu Południowego to istotny element tureckiej strategii międzynarodowej. W rozdziale *Turkey and the South Caucasus: Role of Memory and Perceptions in Shaping Turkey's Relations with Regional States*, autorstwa Ayça Ergun, oparto się na konstruktywizmie społecznym. Jej zdaniem działania Turcji w regionie czerpią z kolektywnej pamięci, sentymentów i wspólnych tożsamości (s. 163-183). Można wyszczególnić trzy typy tożsamości przyjętych przez Turcję w stosunku do państw kaukaskich. Są one oparte o więzy etniczne i językowe, historyczną wrogość oraz strategiczne partnerstwo.

Relacje turecko-azerskie należą do wyjątkowych. Łączą je przyjacielskie stosunki i poczucie wspólnoty. Autorka wskazuje, że więzy Turków z Azerami, można traktować jako jedną nację w dwóch państwach (s. 163-183). Znaczna część mieszkańców Azerbejdżanu i Turcji należy do rodziny turkijskiej. Przynależność

²² Zobacz także: K. Bieniek, *Polityka zagraniczna Turcji wobec państw bałkańskich*, Toruń 2008.

obu stron do kultury muzulmańskiej wzmacnia poczucie wspólnoty²³. Państwa łączą także interesy gospodarcze. Przede wszystkim istnienie ropociągu Baku-Tbilisi-Cyehan poprawia strategiczną pozycję Kaukazu Południowego. Relacje turecko-azerskie spaja wspólny wróg, jakim jest Armenia. Władze w Ankarze wsparły Azerbejdżan podczas wojny w Górskim Karabachu w 2020 r. Przyjaźń turecko-azerską wzmocniona ponownie w 2022 r., poprzez podpisanie Deklaracji o Stosunkach Sojuszniczych. Podkreśla ona silne więzy pomiędzy narodami i potencjał zjednoczeniowy.

Armenia w polityce tureckiej nie jest postrzegana za potencjalnego partnera. Osią niezgody jest odmienne postrzeganie historii. Turcja nie uznaje tragedii Ormian z początków XX w. za zbrodnię, zaś armeńskim *raison d'être*, wpisany do konstytucji, jest zdobycie globalnego uznania dla potępienia rzezi Ormian (s. 163-183). Winą za te wydarzenia obarcza się armię Imperium Osmańskiego²⁴. Taka polityka historyczna ostatecznie prowadzi do eskalacji konfliktu pomiędzy stronami. Pomimo próby zbliżenia, odnotowanej podczas meczów piłki nożnej w 2009 r., relacje turecko-armeńskie pozostają chłodne. Poczucie wzajemnej wrogości wzmacnia sojusz Turcji z Azerbejdżanem. Armenia w konflikcie w Górskim Karabachu była stroną zaatakowaną, co wzmocniło negatywne sentymenty narodowe. Jawne wsparcie Baku, przez władze w Ankarze, pogłębia wzajemną nieufność pomiędzy Turcją a Armenią.

Relacje turecko-gruzińskie różnią się od stosunków od pozostałych przedstawicieli regionu. Oparte są bowiem, nie o więzy historyczne, a o strategiczną współpracę gospodarczą. Republika Turcji widzi w Gruzji partnera ekonomicznego. Świadczą o tym dokonane inwestycje, jak gazociąg Baku-Tbilisi-Erzrum (s. 163-186). Ich celem jest nie tylko maksymalizacja korzyści z eksportu i tranzytu surowca, ale także zespajanie regionu. Innym przejawem pozytywnego wymiaru relacji Turcji z Gruzją jest reakcja władz w Ankarze na wojnę rosyjsko-gruzińską z 2008 r. Wspomina się o jednoznacznym opowiedzeniu się Republiki Turcji za integralnością państwa gruzińskiego. Mimo to Ergun nie nazwała Rosji agresorem w wojnie z 2008 r. Zdaniem autorki, opowiedzenie się Turków po stronie Gruzynów zbliżyło państwa do siebie. Przełomową platformą współpracy miała okazać się Wysoka Rada Bezpieczeństwa. Zainicjowana w 2016 r., zrzeszała Turcję, Gruzję i Azerbejdżan. Jej celem było zacieśnianie kooperacji w dziedzinie bezpieczeństwa i obronności. Istnienie takich formacji świadczy o zdolności Republiki Turcji do tworzenia regionalnych forów współpracy.

Rozdział *Turkey's Strategic Partnership with China: A Feminist Recount*, autorstwa Ayça Alemdaroglu i Sultan Tepe, porusza tematykę relacji turecko-chińskich.

²³ W. Górecki, M. Chudziak, *(Pan)turecki Kaukaz. Sojusz Baku-Ankara i jego znaczenie regionalne* [1 II 2021], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-02-01/pan-turecki-kaukaz-sojusz-baku-ankara-i-jego-znaczenie> (16 VI 2024).

²⁴ Zobacz także: S. Rek, *Smyrna 1919-1922*, Warszawa 2023.

Wyjątkowy charakter tej części pracy tkwi w zastosowanej przez Autorów teorii feministycznej w ramach stosunków międzynarodowych, którą cechuje krytyczne podejście do zastanej rzeczywistości (s. 185-211). Zwolennicy tej teorii kwestionują prymat kategorii *problem-solving* w badaniach nad stosunkami międzynarodowymi²⁵. Relacje turecko-chińskie zintensyfikowały się w latach 90. XX w. Powodem tego był rozpad ZSRR i uzyskanie niepodległości przez państwa Azji Centralnej. Polityka panturkijska odgrywa ważną rolę w tureckich stosunkach międzynarodowych. Podkreślanie wspólnych korzeni stanowi istotny element kształtowania relacji z graczami centralnoazjatyckimi²⁶. ChRL jest tworem wieloetnicznym. Do największych (liczących ok. 10 mln ludzi) chińskich grup etnicznych można zaliczyć Czuangów, Mandżurów czy Hui²⁷. Ujgurzy również stanowią jedną z liczniejszych mniejszości w Chinach. Zamieszkują głównie prowincję Xinjiang, wyznają islam i należą do rodziny narodów turkijskich. Organizacje międzynarodowe, jak Amnesty International, informują o łamaniu praw człowieka przez Chiny, wobec Ujgurów²⁸. Początkowo polityka turecka sprzyjała Ujgurom. Autorzy wyliczyli, że w Turcji przebywa aż 50 tys. przedstawicieli tej grupy etnicznej. Relacje turecko-chińskie przez pewien czas regulowane były sytuacją Ujgurów. Gdy doszło do zbliżenia na linii Ankara-Pekin, protekcjonizm władz tureckich wobec mniejszości ujgurskiej zmalał. W 2016 r. w Turcji aresztowano jednego z liderów ujgurskich organizacji politycznych, Abdulkadira Yapuquana²⁹. Autorzy wspominają także coroczne sprawozdanie tureckiego przedstawiciela dyplomatycznego w Pekinie z 2019 r., w którym ani razu nie pojawiła się kwestia ujgurska.

Powodem, dla którego obronna postawa Turcji wobec Ujgurów w relacjach z Chinami, została zepchnięta na drugi tor, jest zysk ze wspólnych inwestycji z rządem w Pekinie. Strategiczną współpracę turecko-chińską zainaugurowano w 2010 r. Był to efekt antyzachodniego dryfu dysydentów w Republice Turcji. Inicjatywa Pasa i Szlaku odgrywa ważną rolę w ekspansji zagranicznej chińskiego

²⁵ R.O. Keohane, *Beyond Dichotomy: Conversations between International Relations and Feminist Theory*, „International Studies Quarterly” 1998, nr. 42, s. 193-198.

²⁶ Z. Krzyżanowska, *Tropem szarego wilka – panturkizm w tureckiej polityce zagranicznej* [17 V 2024], <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-05-17/tropem-szarego-wilka-panturkizm-w-tureckiej-polityce> (17 VI 2024).

²⁷ D. Jarema, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec mniejszości etnicznych*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2, s. 49-54.

²⁸ Amnesty International, *Chiny: Opublikowany wreszcie raport ONZ powinien doprowadzić do pociągnięcia do odpowiedzialności za zbrodnie przeciwko ludzkości w Sinciang* [5 IX 2022], <https://www.amnesty.org.pl/raport-onz-powinien-doprowadzic-do-pociagniecia-do-odpowiedzialnosci-za-zbrodnie-przeciwko-ludzkosci-w-sinciangu/> (17 VI 2024).

²⁹ A. Bozkurt, *Abdulkadir Yapuquan, China's most wanted Uighur, freed in Turkey* [26 V 2019], <https://nordicmonitor.com/2019/05/abdulkadir-yapuquan-uighur-man-wanted-in-china-over-terror-charges-freed-in-turkey/> (17 VI 2024).

kapitału. Ma ona za zadanie uprościć przepływ dóbr z Państwa Środka do innych części globu. Turcja przystąpiła do tej inicjatywy w 2015 r., widząc w tym dla siebie liczne benefity. Przełożyło się to na wzrost chińskich inwestycji w Turcji. Przykładem tego mogą być wspólne inicjatywy infrastrukturalne, jak np. budowa drogi szybkiego ruchu na trasie Ankara-Stambuł. Do jej budowy wykorzystano sojusz tureckich i chińskich przedsiębiorstw budowlanych (s. 185-211). Według statystyk, podanych przez autorów, w 2021 r. Chiny odpowiadały za 1% wszystkich inwestycji kapitału zagranicznego w Turcji. Co więcej, w 2022 r. na tureckim rynku działało ponad 1,1 tys. chińskich firm. Chińska Republika Ludowa wsparła Turcję w kryzysie gospodarczym z 2019 r. wpłacając miliard USD po odnowionym kursie walutowym CNY/TRY.

Autorzy wskazują na korelacje w modelu władzy a relacjami turecko-chińskimi. Ich zdaniem pogarszająca się sytuacja demokratyczna w Turcji sprzyja zacieśnianiu współpracy z państwami autorytarnymi (s. 185-211). Twórcy tekstu powołali się na raporty międzynarodowych instytucji, takich jak Freedom House, w swoich tezach o łamaniu praw człowieka w obu państwach³⁰. Pokazuje to zażyły charakter relacji pomiędzy Republiką Turcji a Chińską Republiką Ludową.

Reasumując rozważania tureckich badaczy, można zauważyć zróżnicowany charakter tureckiej polityki zagranicznej. Podczas rządów Partii Sprawiedliwości i Rozwoju doszło do przewartościowań w sferze stosunków międzynarodowych. Pogorszenie się relacji z NATO, USA i Unią Europejską, spowodowało dryf ku antyzachodniej polityce Recepta Tayyipa Erdoğan. Aktywizacja relacji z ChRL i Federacją Rosyjską miała na celu uzupełnienie deficytu kontaktów z Zachodem, jednak taka polityka wiąże się z szeregiem wyzwań i konsekwencji. Uzależnienie się od rosyjskich surowców czy ignorowanie sprawy ujgurskiej, pogarsza sytuację Turcji. Zmiana w decyzjach podejmowanych przez władze tureckie przewartościowała relacje bliskowschodnie. Co więcej, polityka historyczna wpisuje się w idee Ahmeta Davutoğlu. Kreacja przyjaznych relacji oraz szereg inwestycji w regionie Bałkanów Zachodnich, świadczy o wzroście siły państwa w świecie. Aktywna polityka na Kaukazie Południowym, wskazuje na jego znaczenie dla tureckich władz. Podtrzymanie silnych relacji z Azerbejdżanem wzmacnia pozycje obu graczy. Sojusz gruziński oparty jest o wymianę gospodarczą oraz strategiczny wymiar współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa regionalnego. Stosunki z Armenią zaś, związane są z negatywnymi sentymentami, wynikającymi z historii. Oblicze Turcji we wschodnim basenie Morza Śródziemnego jest niejednoznaczne. Z jednej strony pogarsza swoje stosunki z Grecją i Cyprzem, eskalując konflikt. Z drugiej, podejmuje ryzykowne decyzje, włączając się w libijską wojnę domową. Te relacje oparte są o maksymalizację potęgi i wzrost korzyści materialnych.

³⁰ Freedom House, <https://freedomhouse.org> (17 VI 2024).

W innych częściach Afryki, polityka turecka przedstawia siebie jako niosącego pomoc humanitarną i troszczącego się o losy państw *Globalnego Południa*.

Zaprezentowany przekrój polityki zagranicznej Turcji obrazuje jak jest ona różnorodna. Dzieło *One Hundred Years of Turkish Foreign Policy (1923-2023). Historical and Theoretical Reflections*, zasługuje na uwagę badaczy, jak i osób, bezpośrednio zaangażowanych we współpracę z Turcją. Zespół badaczy – autorów recenzowanej monografii, wskazuje na istotne elementy tureckich stosunków międzynarodowych. Poruszone kwestie wzbogaca zróżnicowany zasób teorii z dziedziny badań nad stosunkami międzynarodowymi. Przytoczona przez autorów tematyka wpływa pozytywnie na dyskurs badawczy nad polityką zagraniczną Turcji. Przekrojowe przedstawienie najważniejszych zagadnień, niekiedy uwzględniające stulecie istnienia państwa tureckiego, pozwala w sposób ewolucyjny zrozumieć postępowanie państwa w sferze międzynarodowej.